

A KÖLTÉSZET TÁRSADALMI HIVATÁSA*

Ennek a tanulmánynak a címe különböző embereknek alig-hanem annyira különböző dolgokat juttat eszébe, hogy talán megbocsátható, ha mielőtt megpróbálnám megmagyarázni, mit értek rajta, előbb azt magyarázom meg, hogy mit nem. Mikor valaminek a „hivatásáról” beszélünk, inkább arra szokunk gondolni, hogy milyennek *kellene* lennie annak a dolognak, nem pedig arra, hogy milyen most, vagy milyen volt azelőtt. Ez a megkülönböztetés lényeges, én ugyanis nem szándékozom arról beszélni, hogy szerintem milyennek *kellene* lennie a költészetnek. Aki arról beszélne nekünk, hogy milyen legyen a költészet, különösen, ha maguk is költők, rendszerint azt a különleges fajta költészetet tartják szem előtt, amelyet ők maguk szeretnének írni. Meglehet, hogy a költészetnek a jövőben más lesz a feladata, mint ami a múltban volt; de még ebben az esetben is célszerű először azt tisztázni, hogy mi volt a hivatása a múltban, egyik vagy másik korban, egyik vagy másik nyelven éppúgy, mint általában véve. Mi sem könnyebb, mint arról írni, hogy én magam milyen költészetet művelek, vagy milyen szeretnék művelni, és aztán megpróbálni meggyőzni önmódot, hogy pontosan ezt

* Az előadás elhangzott a Brit-Norvég Intézetben 1943-ban, szövegét később továbbfejlesztettem párizsi hallgatóság számára 1945-ben. Az után jelent meg a *The Adelphi*-ben.

próbálta művelni minden jó költő, vagy ezt kellett volna művelniük a múltban, csak éppen nem sikerült nekik teljesen, de ez talán nem is az ő hibájuk. Én azonban valószerűnek tartom, hogy ha a költészetnek — és ezt úgy értem: *minden* nagy költészetnek — nem lett volna társadalmi hivatása a múltban, akkor ilyesmi a jövőben sem volna várható.

Ha azt mondom, *minden* nagy költészet, ezzel el akarok kerülni egy másik utat, amelyen a tárgyat megközelíthetném. Sorra vehetnék a költészet különböző fajtáit, egyiket a másik után, és taglalhatnánk sorban valamennyinek a társadalmi hivatását, anélkül, hogy eljutnánk ahhoz az általános kérdéshez, hogy mi a társadalmi hivatása a költészetnek mint költészetnek. Különbséget akarok tenni általános és különös hivatás között, hogy a továbbiakban tisztában legyünk vele, miről nincsen szó. A költészetnek lehet szándékos, tudatos társadalmi célja. Primitívebb formáiban ez a cél gyakran teljesen világos. Itt vannak például az ősi ráolvasások és varázserkek: némelyiknek nagyon is gyakorlati mágikus célja volt — eltávolítani a rontást, meggyógyítani valamilyen betegséget, vagy kiengesztelni valamilyen rossz szellemet. A költészet régóta használatos a vallási rítusban, és amikor egyházi himnuszokat énekelünk, még mindig egy különös társadalmi célra használjuk fel a költészetet. Lehetséges, hogy az eposz és a népmonda ősi formái azokat az eseményeket adták hírül, melyeket történelemként kívántak megörökíteni, és szerepük csak később korlátozódott a közösség szórakoztatására; és az írott nyelv használata előtt a kötött versforma nyilván rendkívül nagy segítségére volt az emlékezetnek — az ősi bárdok, történetmondók és tudósok memóriája pedig nyilván bámulatos volt. A költészet elismert társadalmi hivatása olyan fejlettebb társadalmakban is teljesen nyilvánvaló, mint amilyen az ókori Görögországé. A görög dráma vallási rítusokból fejlődik ki, és mindvégig megmarad hagyományos vallási szertartásokkal egybekötött szabályszerű, nyilvános ceremóniának; a pindaroszi óda fejlődése egy kü-

lönleges társadalmi alkalomhoz kötődik. Bizonyos, hogy ezek a meghatározott felhasználási módok a költészet különleges fajtáinak olyan keretet biztosítanak, amely a tökéletesség megvalósítását teszi lehetővé.

A modernebb költészetben ezekből a formákból némelyik megmarad, ilyen például a már említett vallásos himnusz. A *didaktikus* költészet kifejezés jelentése némi változáson ment keresztül. *Didaktikus*: ez jelentheti azt, hogy „információt közöl”, vagy jelentheti azt, hogy „erkölcsi tanításban részesít”, vagy jelenthet valami olyasmit, ami mind a kettőt magában foglalja. Vergilius *Georgiá*-ja például nagyon szép költemény, s nagyon hasznos ismereteket közöl a helyes gazdálkodásról. Manapság azonban aligha lehetséges olyan korszerű könyvet írni a gazdálkodásról, amely egyúttal értékes költői alkotás is volna; először is, maga a tárgy ma már sokkal bonyolultabb és tudományosabb, másodsor sokkal könnyebb prózában kifejejteni. Az sem jutna eszünkbe, hogy csillogászati és kozmológiai értekezéseket írjunk versben, mint a rómaiak. Az olyan költeményt, amelynek látszólag az információközlés a célja, a próza kiszorította. A didaktikus költészet fokozatosan az erkölcsi intelmek költészetére korlátozódott, vagy arra a költészetre, amelyiknek az a célja, hogy *meggyőzze* az olvasót a szerző valamilyen nézetéről. Ennél fogva sok olyan művet foglal magába, amely *szatírának* nevezhető, noha a szatíra a burleszkkel és a paródiával keveredik, ezeknek pedig elsősorban a nevetetés a céljuk. A tizenhetedik században Dryden némelyik költeménye szatíra abban az értelemben, hogy nevetéssé akarja tenni azokat a tárgyakat, amelyek ellen irányul, s egyszersmind didaktikus, mert az a célja, hogy az olvasót meggyőzze egy bizonyos politikai vagy vallásos nézet helyességéről; s ebben a valóságot fikciónak álcázó allegorikus módszert alkalmazza ki: az ilyenfajta költemények közül a legnevezetesebb a *The Hind and the Panther* (A szarvasstehén és a párdúc), amely arról akarja meggyőzni az olvasót, hogy az anglikán egyházzal szemben a római kato-

likusoknak van igazuk. A tizenkilencedik században Shelley költészetének jó részét társadalmi és politikai reformok iránti lelkesedés ihlette.

A *drámai* költészetnek sajátosság, csak rá jellemző társadalmi hivatása van. Ma a legjobb költeményt magányos olvasásra vagy szűk körű felolvasásra szánják — egyedül a drámai versnek hivatása, hogy egy csomó emberben, akik azért gyűltek össze, hogy megnézzenek egy színpadon előadott, képzeletbeli epizódot, azonnali, kollektív élményt keltsen. A drámai költészet minden mástól különbözik, de minthogy sajátos törvényei a dráma törvényei, hivatása is feloldódik a dráma általános hivatásában — a dráma sajátos társadalmi hivatásával pedig itt nem foglalkozom.

A filozófiai költészet sajátos társadalmi hivatásának tisztázása terjedelmesebb elemzést és történelmi áttekintést igényelne. De azt hiszem, a költészetnek már elég fajtáját említettem ahhoz, hogy megvilágtítsam: valamennyinek a sajátos hivatása valamilyen más hivatással függ össze: a drámai költészeté a drámával, az ismeretterjesztő didaktikus költészeté tárgyának hivatásával, a filozófiai, vallási, politikai vagy erkölcsi célzatú didaktikus költészeté pedig ezeknek a tárgyaknak a hivatásával. A költészet e fajtái közül bármelyiknek a hivatását mérlegelhetjük anélkül, hogy érintenénk a kérdést: mi a *költészet* hivatása? Mert mindezekkel a dolgokkal prózában is lehet foglalkozni.

De mielőtt továbbmennénk, meg akarok felelni egy lehetséges ellenvetésre. Előfordul, hogy az emberek gyanakvással fogadnak egy költeményt, ha különleges célja van: a költő a versben társadalmi, erkölcsi, politikai vagy vallási nézeteket propagál. És ha nem rokonszenveznek az illető nézetekkel, nagyon könnyen kijelentik, hogy ez nem költészet; amint-hogy mások meg valódi költészetnek vélnék valamit csak azért, mert történetesen olyan véleménynek ad hangot, amely tetszik nekik. Szerintem nem számít, hogy a költő felhasználja-e költészetét arra, hogy szót emeljen valamilyen társa-

dalmi felfogás mellett vagy ellen. Rossz versek átmcnetileg divatosak lehetnek, ha a pillanatnyilag népszerű felfogást visszahangozzák; az igazi költészet viszont nemcsak a közvélemény változását éli túl, hanem azt is, ha a költőt szenvedélyesen izgató ügy iránt teljesen kihál az érdeklődés. Lucrétius költeménye ma is nagy költemény, noha fizikai és esillagászati elgondolásait senki sem veszi komolyan; és Drydené is, noha a tizenhetedik század politikai vitái ma már hidegen hagynak; mint ahogy a múlt bármelyik nagy költeménye továbbra is nagy élvezetet nyújthat, ha olyan tárggyal foglalkozik is, amelyet ma prózában fejtenénk ki.

Ha mármost a költészet alapvető társadalmi hivatását keressük, először is a legnyilvánvalóbbakat kell szemügyre vennünk: ha valaminek eleget kell tennie, úgy ezeknek feltétele-nül. Az első, amit, azt hiszem, a költészetet illetően biztosra vehetünk, hogy élvezetet kell nyújtania. Ha megkérdézik, milyenfajta élvezetet, csak azt felelhetem: olyanfajta élvezetet, amelyet a költészet nyújt — mert minden egyéb válasz megszűre vezetne, bele kellene bocsátkoznunk az esztétikába és a művészi jelleg általános kérdésébe.

Gondolom, magától értetődik, hogy minden jó költő-nek — akár nagy költő, akár nem — az élvezet mellett valami más is kell adnia: mert ha csak élvezet volna, az nem lehetne a legmagasabb rendű élvezet. Túl mindazokon a sajátos szándékokon, amelyek a költészetben jelentkezhetnek — ahogy különféle költészetípusokon igyekeztem érzékel-tetni —, a költemény mindig közöl valamilyen új élményt, vagy újszerű megvilágításba helyez egy megszokottat, vagy kifejez valamit, amit mi is átélünk, de nem voltak rá szava-ink — s ezzel kitágítja tudatunkat vagy finomítja érzékenysé-günket. De a költészetnek ez az egyéni haszna éppoly kevésbé tárgya ennek a tanulmánynak, mint az egyéni élvezet minő-sége. Gondolom, mindnyájan tisztában vagyunk vele, hogy milyenfajta élvezetet nyújthat a költészet, és hogy — túl az élvezeten — miféle többletet jelent életünkben. Ami ezt a két

hatást nem éri el, az egyszerűen nem költészet. De előfordul-hat, hogy miközben ezt elismerjük, megfedelkezünk valami-ről, amit kollektívan mint társadalom kapunk a költészettől. Mégpedig a lehető legtágabb értelemben. Fontosnak tartom ugyanis, hogy minden népnél meglegyen a maga saját költés-zete, és nem egyszerűen azok miatt, akik élvezik a költé-szetet — az ilyenek általában képesek rá, hogy megtanuljanak más nyelveket és élvezzék azoknak a költészetét —, hanem mert ez sokat jelent a társadalomnak mint egésznek a szem-pontjából, és azokra is kihat, akik nem élvezik a költészetet. Még azokat is ide számítom, akik saját nemzeti költőiknek a nevét sem ismerik. És ezzel elérkeztünk e tanulmány igazi tárgyához.

Szembetűnő, hogy a költészet minden egyéb művészettől különbözik abban, hogy a költő fajtájának és nyelvének közönsége számára olyan értéket jelent, ami másoknak meg-közölhetetlen. Igaz, hogy még a zenének és a festészetnek is van helyi és faji jellege, de bizonyos, hogy egy külföldinek ezekben a művészetekben a befogadás jóval kevesebb nehé-zséget okoz. Másfelől az is igaz, hogy a prózairadalomnak is van olyan fontos jelentése, amely nyelvéhez kötődik és a for-dításban elvész; de mindnyájan érezzük, hogy jóval keveseb-bet veszítünk, ha egy regényt olvasunk fordításban, mint ha egy költeményt; bizonyosfajta tudományos művek esetében pedig ez a fordításból eredő veszteség gyakorlatilag a nullá-val egyenlő. Hogy a költészet sokkal helyhez kötöttebb, mint a próza, az az európai nyelvek történetéből is látható. A középkor elejétől egészen néhány száz évvel ezelőttig a latin maradt a filozófia, a teológia és a tudomány nyelve. Az ösztönzés a nemzeti nyelvek irodalmi használatára a költés-zettel kezdődött. És ez teljesen természetes is, ha meggon-doljuk, hogy a költészet dolga mindenekelőtt az érzések és érzelmek kifejezése; és hogy az érzés meg az érzelem egyedi, a gondolat viszont egyetemes. Könnyebb egy idegen nyelven gondolkodni, mint érezni. Ezért nincs még egy művészet,

amely annyira megrögzött nemzeti volna, mint a költészet. Egy elnyomott népet el lehet szakítani nyelvtől és az iskolában más nyelvre szorítani, de hacsak nem tanítják meg ezt a népet egy új nyelven *érezni*, a régi nem semmisül meg, és a költészetben, mely az érzés közege, visszatér. Azt mondtam, „egy új nyelven *érezni*”, és valami többet értettem rajta, mint hogy „érzéseiket egy új nyelven kifejezni”. Egy gondolat, ha egy másik nyelven fejezik ki, gyakorlatilag ugyanaz a gondolat, egy érzés vagy érzelem azonban egy másik nyelven kifejezve nem ugyanaz az érzés vagy érzelem. Az egyik ok, amiért legalább egy idegen nyelvet jól meg akarunk tanulni, hogy szükségét érezzük személyiségünk valamiféle megtoldásának; az egyik ok, amiért nem érezzük szükségét egy új nyelvnek a magunké *helyett*, hogy legtöbbünk nem akar átváltozni egy másik személyné. Egy fejlett nyelvet nemigen lehet kiirtani, kivéve, ha kiirtják a népet, amely beszéli. Ha egy nyelv kiszorít egy másikat, az rendszerint azért történik, mert olyan előnyökkel rendelkezik, amelyek kívánatosá teszik, és amelyek nem pusztán valami más, hanem gazdagabb és kifinomultabb kifejezési lehetőséget kínálnak, mégpedig nemcsak a gondolkodás, hanem az érzés számára is, mint a primitívebb nyelv.

Az érzések és az érzelmek a nép közös nyelvén fejeződnek ki a legjobban — vagyis azon a nyelven, amely valamennyi osztály számára közös: a nép egyéniségét nyelvének szerkezete, ritmusa, hangzása, szókincse fejezi ki. Ha azt mondom, hogy az érzések és érzelmek kifejezése inkább a költészet, mint a próza dolga, ezzel nem azt akarom mondani, hogy a költészetnek nincs szüksége intellektuális tartalomra vagy jelentésre, vagy hogy a nagy költészet ebből a jelentésből nem tartalmaz többet, mint a kisebb költészet. De ennek a témának a kifejtése eltérítene közvetlen céltól. Elfogadottnak tekintem, hogy az emberek legmélyebb érzelmek legtudatosabb kifejezését inkább megtalálják saját nyelvük költészetében, mint bármely más művészetben vagy más nyelv-

vek költészetében. Ez persze nem azt jelenti, hogy az igazi költészet azokra az érzelmekre korlátozódik, amelyeket mindenki méltányol és megért; a költészetet nem lehet a *népszere* költészetre korlátozni. Elég annyi, hogy egy homogén népkörében a legkifinomultabb, legbonyolultabb, illetve a legfáragatlanabb, legegyszerűbb emberek érzéseiben is van valami olyan közös vonás, amely nincs meg az azonos rétegekhez tartozó, de más nyelvet beszélő emberek érzéseiben. És egy egészséges civilizációban a nagy költőnek bármelyik műveltségi szinten élő honfitársa számára van mondanivalója.

Azt mondhatjuk, hogy a költő, mint költő, csak közvetve van elkötelezve népének: közvetlenül a *nyelvének* van elkötelezve; első feladata, hogy megőrizze azt, a második, hogy kitágítsa és finomítsa. Mikor kifejezi azt, amit más emberek éreznek, egyszersmind meg is változtatja az érzést, azzal, hogy tudatosítja: az embereket rábreszti arra, mit is éreztek addig, és ezzel önismeretre neveli őket. De a költő nem csupán tudatosabb személy, mint a többiek; individuálisan is különbözik a többi embertől, mint ahogy a többi költőtől is, és olvasóit olyan érzések tudatos részesévé teheti, amelyeket azok korábban nem éltek át. Ez a különbség a csupán különösvagy örült író és az eredeti költő között. Az előbbinek is lehetnek páratlan érzései, ezeket azonban nem lehet megosztani senkivel, és ezért haszontalanok; az utóbbi az érzékenység olyan új változatait fedezi fel, amelyeket mások is elsajátíthatnak. És ezeket kifejezve fejleszti és gazdagítja a nyelvet, amelyen beszél.

Eleget szóltam már azokról a megfoghatatlan érzelmi különbségekről az egyes népek között, amelyeket különböző nyelvek rögzítenek és fejlesztenek ki. De a népek a világot nemcsak különböző helyeken, hanem különböző korokban is különbözőképpen érzékelik. Valóban, érzékenységünk állandóan változik, ahogy a világ változik körülöttünk; a miénk nem azonos a kínaiakéval vagy a hindukéval, de éppúgy nem azonos több száz évvel ezelőtti elődeinkével

sem. Még csak apáinkéval sem azonos; és végül, mi magunk sem vagyunk ugyanazok, akik egy évvel ezelőtt voltunk. Ez nyilvánvaló; de az már kevésbé nyilvánvaló, hogy ezért nem engedhetjük meg magunknak, hogy a költészetet *abba-hagyjuk*. A legtöbb művelt ember valamiképpen büszke a maga nyelvének nagy alkotóira, még ha talán sohasem olvasta is őket, mint ahogy büszke hazájának bármely más kiválóságára, némelyik szerző a hírnevességben egészen odáig viheti, hogy alkalmanként politikai beszédekben is megemlíti. De a legtöbb nép nem ébred rá, hogy mindez nem elég. Hogyha nem produkálnak továbbra is nagy alkotókat, és kiváltképpen nagy költőket, elsatnyul a nyelvük, elsatnyul a kultúrájuk, és esetleg beleolvad egy erősebb kultúrába.

Lényeges dolog persze az is, hogy ha nincs élő irodalmunk, akkor mind jobban és jobban elidegenedünk a múlt irodalmától; ha nem tartjuk fenn a folytonosságot, múltbeli irodalmunk mind messzebb és messzebb kerül tőlünk, amíg olyan idegen nem lesz, mint egy idegen nép irodalma. Mert nyelvünk folytonosan változik; életmódunkat is változásra kényszerítik a környezetünkben végbemenő legkülönbözőbb fajta anyagi változások; és ha hiányoznak közülünk azok a kevesek, akikben a kivételes érzékenység a szavak fölötti kivételes hatalommal egyesül, akkor előbb-utóbb elkorcsosul az a képességünk, hogy kifejezzünk, sőt, hogy akár csak érezzünk is valami egyebet, mint a legnyersebb érzelmeket.

Keveset számít, hogy a költőnek a maga korában mekkora közönsége van. Csak az számít, hogy mindig találjon legalább maroknyi közönséget magának valamennyi nemzedék körében. Az imént mégis arra utaltam, hogy a költőnek a maga kora számára van jelentősége, illetve, hogy a halott költőknek csak akkor vesszük hasznát, ha vannak élő költőink is. Most előző kijelentésemet még azzal is megtoldom, hogy ha egy költő nagyon hamar tesz szert nagyszámú közönségre, az meglehetősen gyanús körülmény: attól kell tartanunk ugyanis, hogy valójában nem csinál semmi újat, csak azt adja az

embereknek, amihez már hozzászoktak és amit következőképp már megkaptak az előző nemzedék költőitől. De hogy a költőnek legyen maroknyi igazi közönsége a maga korában, az *valóban* fontos. Mindig kell hogy legyen egy kis, költészetre fogékony élsapat, amely független és valamelyest előtte jár a korának, készen arra, hogy az újdonságot hamarabb befogadja. A kultúra nem úgy fejlődik, hogy mindenki beközi az élvonalhoz, ami egyértelmű azzal, hogy mindenki lépést tart a fejlődéssel; a kultúra fejlődése egy olyan *elit* meglétét jelent, amely mögött az olvasók passzívabb zöme hozzátétőleg egy nemzedékkel van lemaradva. Az érzékenység változásai és fejleményei, amelyek először csak szűk körben mutatkoznak, hovatovább más, könnyebben népszerűsödő szerzőkre tett hatásuknál fogva beszűremlenek a nyelvvel; és idővel annyira megszilárdulnak, hogy további fejlődés válik szükségessé. Továbbá, az élő szerzőkön keresztül maradnak a halottak is eleveken. Egy olyan költő, mint Shakespeare, nagyon mélyen befolyásolta az angol nyelvet, és nemcsak a közvetlen követőire tett hatásánál fogva. Mert a legnagyobb költőknek vannak olyan vonatkozásaik, amelyek nem világosodnak meg azonnal; és azáltal, hogy közvetlenül hatnak évszázadokkal későbbi költőkre, továbbra is befolyásolják az élő nyelvet. Valóban, ha egy angol költő meg akarja tanulni, hogyan kell ma a szavakat használnia, azokat is alaposan kell tanulmányoznia, akik a *maguké* idejében a legjobban használták őket; akik a maguk korában a nyelvet megújították.

Eleddig csak azt próbáltam érzékeltetni, hogy szerintem miben állapíthatjuk meg a végső határt, ameddig a költészet hatása terjed; és ezt abban a kijelentésben foglalhatjuk össze a legjobban, hogy a költészet a társadalom, a közösség valamennyi tagjának, az egész népnek a beszédét, az érzékenységet, az életét befolyásolja, függetlenül attól, hogy olvassák és élvezik-e a költészetet vagy sem, sőt még attól is, hogy ismerik-e legnagyobb költőik nevét vagy sem. A költészet

hatása a társadalom legtávolabbi peremén persze nagyon szétszórt, nagyon áttételes és nagyon nehezen ellenőrizhető. Mintha egy madár vagy egy repülőgéppé újítát próbálnánk követni a tiszta égbolton: ha látjuk még egész közel és követjük a szemünkkel, ahogy távolodott, látni fogjuk még akkor is, mikor olyan távol lesz, hogy másvalaki, akinek meg akarjuk mutatni, már nem fogja tudni fölfedezni. A költészet hatását is, ha követjük azokon az olvasókon keresztül, akik a legfogékonyabbak rá, azokig az emberekig, akik egyáltalán nem olvasnak, mindenütt érzékeltetni fogjuk; legalábbis akkor, ha a nemzeti kultúra eleven és egészséges. Mert egy egészséges társadalomnak valamennyi része közt szüntelen kölcsönhatás érvényesül. És ezt értem, a legtágabb értelemben, a költészet társadalmi hivatásán: hogy — színvonalának és erejének mértékében — az egész nemzet beszédét és érzékenységét befolyásolja.

Persze ne higgye senki, hogy azt akarom mondani: a nyelvet, amit beszélünk, kizárólag költészetünk határozza meg. A kultúra szerkezete ennél sokkal összetettebb. Ugyanolyan joggal állíthatjuk, hogy költészetünk minősége attól függ, hogyan használják az emberek a nyelvet; mert a költőnek úgy kell a nyelvet anyagául fölhasználnia, ahogy azt körülötte éppen beszélők. Ha a nyelv fejlődik, abból a költő hasznolat húz; ha romlik, meg kell mentenie belőle a legjobbat. A költészet bizonyos mértékben megóvhatja, sőt helyre is állíthatja a nyelv szépségét; segítheti és segítenie is kell abban, hogy a modern élet változó céljainak a bonyolultabb feltételek közt éppoly finom és pontos eszközzévé fejlődjék, mint amilyenként egy egyszerűbb korszakban szolgált. De a költészet — mint bármely más egyedi eleme annak a rejtélyes társadalmi személyiségnek, amit „kultúrának” nevezünk — szükségképpen igen sok olyan körülménytől függ, amely kívül esik hatáskörén.

Mіндеzt ki kell egészítenem néhány általánosabb természetű gondolattal. Eddig a költészet nemzeti és helyi hivatá-

sát hangsúlyoztam; ez azonban csak megszorításokkal érvényes. Nem szeretném azt a benyomást kelteni, hogy a költészetnek az a hivatása, hogy a népeket elválassza egymástól; nem hiszem ugyanis, hogy a sok európai nép kultúrája egymástól elszigetelten virágozhatnék. Kétségtelen, hogy a múltban néhány elszigetelten fejlődő magas civilizáció nagy művészetet, bölcséletet és irodalmat hozott létre. Nem beszélhetek róluk teljes bizonyossággal, mert meglehet, hogy némelyikük nem is volt annyira elszigetelt, mint amilyennek első pillantásra látszik. Az európai történelemben azonban nem volt ilyesmi. Még az ókori Görögország is sok mindent kölcsönözhet Egyiptomnak, és egyet-mást az ázsiai határvidékek is; a különböző dialektusokat beszélő, különböző szokásokat követő görög városállamok egymás közti viszonyában pedig hasonló, serkentő kölcsönhatás érvényesült, mint az európai országok között. Az európai irodalmak története pedig nem arra vall, hogy bármelyik is független lett volna a többitől, inkább arra, hogy állandó csere folyt, és hogy időről időre sorra valamennyiük külső ösztönzésre éledt újjá. A teljes *önellátás* a kultúrában egyszerűen lehetetlen: a kultúra folyamatos fenntartását valamennyi országban csak a többiekkel való érintkezés szavatolja. De nemcsak az volna veszélyes, ha az európai egységen belül a kultúrák elkülönülénének: valamilyen uniformizáló egységesülés éppilyen veszélyes volna. A változatosság ugyanolyan lényeges, mint az egység. Például — bizonyos korlátozott célokra — sok minden szól valamilyen egyetemes *lingua franca* mellett, amilyen az eszperantó vagy a Basic English. De gondoljunk csak el, hogy ha a nemzetek között valamennyi érintkezés egy ilyen mesterséges nyelven történnék — mennyire alkalmatlannak bizonyulna! Vagy inkább bizonyos tekintetben egész jól megfelelne, más vonatkozásokban pedig egyáltalán nem jönne létre kommunikáció. A költészet örökös emlékeztető mindazokra a dolgokra, amelyek csak egyetlen nyelven mondhatók el és lefordíthatatlanok. A *szellemi* érintkezés nép-

és nép között nem valószínű, hogy olyan egyedek nélkül, akik nem sajnálják a fáradságot és megtanulnak legalább egy idegen nyelvet annyira, amennyire az ember a sajátján kívül egy nyelvet megtanulhat, és ennél fogva — kisebb-nagyobb mértékben — képesek rá, hogy éppúgy *érezzenek* egy másik nyelven, mint a sajátjukon. S ily módon, ha meg akarunk érteni egy másik népet, meg kell értenünk e népek azokat az egyedeit is, akik elkövettek minden tőlük telhetőt, hogy a nyelvünket megtanulják.

Mellesleg szólva, hallatlanul tanulságos dolog elmélyedni egy másik nép költészetében. Említettem, hogy minden nyelv költészetének vannak olyan tulajdonságai, amelyeket csak azok érthetnek meg, akiknek az illető nyelv az anyanyelvük. De van ennek másik oldala is. Néha, amikor olyan nyelven próbáltam olvasni, amelyet nem ismertem jól, azt tapasztaltam, hogy a prózát nem értem meg mindaddig, amíg nem az iskolás normák szerint értem; vagyis meg kellett bizonyosodnom az összes szavak jelentéséről, tisztába kellett jönnöm a nyelvtannal és a szintaxissal, és akkor már el tudtam gondolni a kérdéses passzust angolul is. Viszont azt is tapasztaltam néha, hogy egy-egy költői alkotás, amelyet nem tudtam lefordítani, hiszen tele volt ismeretlen szavakkal és olyan mondatokkal, amelyeket nem tudtam elemezni, rögtön valami eleven jelentést közvetít, valami páratlanul eredetit, amihez hasonló az angolban sincsen — valami olyast, amit nem tudtam volna szavakba foglalni, mégis úgy éreztem, hogy megértettem. És mikor már jobban megtanultam azt a nyelvet, úgy találtam, hogy ez a benyomásom nem volt képzelt: az azt a valamit nem beleképzelttem a költeménybe, benne volt valóban. Így hát előfordul, hogy a költészetben az ember — hogy úgy mondjam — behatolhat egy másik országba, mielőtt még az útlevelet megkapta és a vonatjegyét megváltotta volna.

Ez az egész kérdés, a különböző nyelvű, de rokon kultúrájú országok közti kapcsolat kérdése — Európa határain

belül — olyan kérdés tehát, amelyhez — talán váratlanul — a költészet társadalmi hivatásának vizsgálata során jutottunk el. Kötésem szándékozom innen merőben politikai kérdések felé továbbhaladni; de szeretném, ha azok, akik politikai kérdésekkel foglalkoznak, gyakrabban terjeszkednének ki az általam vizsgált problémákra. Mert ezek adják meg a szellemi vonatkozásait azoknak a kérdéseknek, amelyeknek az anyagi vonatkozásaival a politika foglalkozik. Ezen a területen, amelyről beszélek, az ember eleven dolgokkal foglalkozik, amelyeknek megvannak a maguk fejlődéstörvényei; ezek nem mindig ésszerűek, mégis az ész diktálja, hogy fogadjuk el őket; olyan dolgokról van szó, amelyeket éppoly kevésbé lehet aprólékosan megtervezni vagy ráncba szedni, mint ahogy nem fegyelmelmezhető a szelek, az esők és az évszakok.

Végül, ha nem tévedek, amikor hiszek abban, hogy a költészetnek a költő nyelvét beszélők összességét érintő „társadalmi hivatása” van, akár tudnak a költő létezéséről, akár nem, akkor ebből az következik, hogy Európa minden egyes népének érdeke, hogy a többinek továbbra is legyen költésze. Én nem tudok norvég költeményeket olvasni, de ha arról értesülnék, hogy norvég nyelven nem írnak többé verseket, a riadalom, amit éreznék, több lenne, mint a szokásos részvét. Úgy tekinteném ezt, mint a betegség góciát, amely könnyen kiterjedhet az egész kontinensre; mint a hanyatlás kezdetét, amely azt jelentheti, hogy az emberek többé sehol sem lesznek képesek kifejezni — s következőképp érezni sem — a civilizált lények érzéseit. Ez nagyon is megtörténhetik. Sokat beszélnek mindenféle a vallásos hit hanyatlásáról; kevesebben veszik észre a vallás iránti fogékonyság hanyatlását. A modern kornak nem az a fő baja, hogy az emberek nem tudnak hinni bizonyos dolgokban Isten és ember felől, amikben eleink még hittek, hanem hogy képtelenek úgy *érezni* Isten és ember iránt, ahogy őseik érezték. Egy hitet bizonyos fokig akkor is meg lehet érteni, ha az ember nem hisz már benne; de ha eltűnik a vallásos érzés, akkor a szavak, amelyekkel az

emberek azt kifejezni iparkodtak, elvesztik értelmüket. Igaz, hogy a vallásos érzés természete országunként és koronként különböző, akárcsak a költői érzés; az érzés még akkor is különbözőzik, mikor a hit, a doktrína ugyanaz marad. De hát ez vele jár az emberi léttel; amitől én tartok, az a halál. Éppígy lehetséges, hogy mindenütt eltűnik az az érzés, hogy költészetre szükség van, és eltűnnek azok az érzések, amelyek a költészetanyagát szolgáltatják; és ez talán megkönnyítene a világnak azt az öncélú egységesítését, amit némelyek olyan kívánatosnak tartanak.

(Várady Szabolcs fordítása)

1943

MIT JELENT AZ, HOGY KLASSZIKUS?*

Székfoglalóm témájaként az az egyszerű kérdést választottam: Mi az, hogy klasszikus? A kérdés nem új. Itt van például Sainte-Beuve hasonló című, híres esszéje. Hogy miért mégis ezt a kérdést tettem fel, mindenekelőtt Vergiliusra gondolva, az nyilvánvaló: jussunk bármi meghatározásra, az nem lehet olyan, hogy ne foglalná magába Vergiliust — sőt, bizvást kijelenthetjük, hogy olyannak kell lennie, amely kifejezetten számol vele. De mielőtt továbbmennék, szeretnék leszámolni bizonyos előítéletekkel, s szeretném elejét venni bizonyos félreértéseknek. Nem célom, hogy érvénytelenítsem vagy törvényen kívül helyezzem a „klasszikus” szó bármely, szokásos szentesítette értelmét. A szónak, mint ahogy ma is, a jövőben is más-más értelme lesz más-más összefüggésben; engem azonban csak egy értelme érdekel, egyetlen összefüggésben. De a fogalmat ily módon meghatározva nem vállalom kötelezettséget rá, hogy a jövőben nem alkalmazom magam is bármi más, megszokott értelmében. Ha például rajtakapnak, hogy valamikor majd írásban, nyilvánosság előtt szólva vagy magánbeszélgetés során a „klasszikus” szót csupán egy nyelvtérület „alapvetően fontos írója” értelmében használok — csupán egy író nagysága vagy jelenléte és fontossága

* A Vergilius Társaságban 1944-ben tartott elnöki székfoglaló. Kiadta: Faber and Faber, 1945.